

Una cristofania

OPERA OMNIA
RAIMON PANIKKAR
VOL. III | TOM 2

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

I

MÍSTICA I ESPIRITUALITAT

- 1 Mística, plenitud de Vida
- 2 Espiritualitat, el camí de la Vida

II

RELIGIÓ I RELIGIONS

III

CRISTIANISME

- 1 La tradició cristiana
- 2 Una cristofania

IV

HINDUISME

- 1 L'experiència vèdica. Mantramañjarī
- 2 El Dharma de l'Índia

V

BUDDHISME

VI

CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG

- 1 Pluralisme i interculturalitat
- 2 Diàleg intercultural i interreligiós

VII

HINDUISME I CRISTIANISME

VIII

VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

IX

MISTERI I HERMENÈUTICA

- 1 Mite, símbol, culte
- 2 Fe, hermenèutica, paraula

X

FILOSOFIA I TEOLOGIA

- 1 El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures
- 2 Pensament filosòfic i teològic

XI

SECULARITAT SAGRADA

XII

ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA

(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

UNA CRISTOFANIA

1987-2002

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Xavier Serra Narciso

TRADUCCIONS

Montserrat Camps

Esteve Serra Arús

Josep Torras Rodergas

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original	UNA CRISTOFANIA
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4, pral. 1. ^a 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Primera edició	NOVEMBRE DEL 2020
Producció gràfica	EDICIONS DE LA ELA GEMINADA
Primera correcció d'originals	XAVIER SERRA NARCISO
Segona correcció d'originals	JOSEP TORRAS RODERGAS
Primera correcció de compaginades	ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
Segona correcció de compaginades	XAVIER SERRA NARCISO
Tercera correcció de compaginades	IGNASI MORETA

El savi corrector i lingüista Josep Torras Rodergas (Balsareny, 1942 - L'Esquirol, 2020) va morir el 8 d'octubre del 2020 havent revisat a fons aquest volum. Va col·laborar com a corrector de l'Opera Omnia Raimon Panikkar des del primer volum. Des d'aquí li retem el nostre homenatge.

Impressió i relligat	AGPOGRAF, S. A.
© 2019	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano pel text
© 2004	MONTSERRAT CAMPS GASET llicència atorgada per Raval Edicions, s. l. u., Edicions Proa, per la traducció procedent d' <i>Invitació a la saviesa</i>
© 2020	ESTEVE SERRA ARÚS per les traduccions respectives
© 2020	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U per aquesta edició

Dipòsit legal	B. 21.067-2020
ISBN	978-84-92416-13-4 [obra completa] 978-84-17796-37-2 [vol. III tom 2]

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Fundació La Caixa i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Abreviatures</i>	11
<i>Introducció</i>	15

Primera part CRISTOFANIA EN EL MÓN

I	<i>TRISANGAM: JORDÀ, TÍBER I GANGES. ELS TRES MOMENTS KAIROLÒGICS DE L'AUTOCONSCIÈNCIA CRÍSTICA</i>	29
1	El dilema	30
2	Cinc períodes de la història cristiana	36
	<i>a Testimoniatge</i>	36
	<i>b Conversió</i>	37
	<i>c Croada</i>	37
	<i>d Missió</i>	39
	<i>e Diàleg</i>	40
3	Lliçons de la història	41
4	Consideracions metodològiques	43
5	Tres moments geo-teològics	44
	<i>a El Jordà: aigua, fe, esdeveniment, religiositat, celestialitat; exclusivisme</i>	46
	<i>b El Tíber: foc, creença, institució, religió, introversió; inclusivisme</i>	47
	<i>c El Ganges: terra, confiança, religiositat, dimensió, orientació cap enfora; pluralisme</i>	51
6	Concret i universal <i>versus</i> particular i general	55
7	Conclusions	58
8	El Crist cosmoteàndric	61

II	EL CRIST CÒSMIC: UN ASPECTE NEGLIGIT DEL CATOLICISME MODERN	63
III	EL NOU PAPER DE LES UNIVERSITATS I COLLEGES CRISTIANS A L'ÀSIA	75
	Introducció	76
	1 Anunciar l'Evangelí és un imperatiu	80
	2 La proclamació de l'Evangelí ha estat lligada a <i>una</i> ideologia, <i>una</i> cultura i <i>una</i> religió	81
	3 La inèrcia històrica està convertint una corona de glòria en una corona d'espines	83
	4 La ciència i l'educació modernes s'han convertit en el substitut o la capa que amaga l'Evangelí	84
	5 La situació objectiva del món fa que la reforma del sistema sigui anticristiana, la seva destrucció, impossible, i que l'única sortida sigui la transformació	86
	6 La universitat hauria de guiar la recerca intel·lectual i col·lectiva d'alternatives	89
	7 L'«opció pels pobres» és un repte per a la universitat	92
	8 Les universitats cristianes haurien de ser centres de vida autòctona	94
	9 La «conversió» de les tradicions religioses	97
	Propostes pràctiques	98
IV	RESPONSABILITAT UNIVERSAL. CONSIDERACIONS DES D'UN PUNT DE VISTA CRISTIÀ	101
V	VERS UNA FENOMENOLOGIA DE LA INTER-CULTURACIÓ. EL CAS DE L'ÍNDIA	115
	1 L'aspecte sociològic	115
	2 Tres models d'inculturació cristiana	118
	3 La situació actual	122
VI	LA IDENTITAT CRISTIANA. ¿QUI ÉS EL CRISTIÀ?	125
	1 Identitat en el pluralisme	126
	2 Una tesi a manera d'hipòtesi	129
	3 La gènesi del pluralisme	131
	4 Anàlisi de la tesi	135
	<i>a La confessió de fe cristiana</i>	136
	<i>b L'acceptació de la comunitat</i>	138

5	Reflexions filosòfiques	142
	<i>a Dues maneres de concebre la identitat</i>	142
	<i>b La naturalesa no objectivable de l'autoidentitat</i>	145
6	Consideracions teològiques	147
	<i>a La identitat cristiana categòrica i la transcendental</i>	147
	· Identitat categòrica	148
	· Identitat transcendental	151
	<i>b La naturalesa de la identitat cristiana</i>	153
	Conclusions	156

Segona part

LA PLENITUD DE L'HOME UNA CRISTOFANIA

	<i>Prefaci</i>	165
	Secció primera	
	INTRODUCCIÓ: L'EXPERIÈNCIA CRISTOFÀNICA	169
I	UN DESAFIAMENT A LA CRISTOLOGIA	171
	1 El punt de partida	171
	2 La situació del món	174
	3 Els límits de la cristologia	176
II	EL PAPER DE LA CRISTOFANIA	179
	1 Cristologia i cristofania	179
	2 El gènere literari	185
	3 La manifestació divina	188
III	L'EXPERIÈNCIA CRISTOFÀNICA	193
	1 La cosmovisió	193
	2 El món de la interioritat	196
	3 El llenguatge místic	203

Secció segona

EL MISTICISME DE JESÚS EL CRIST:
L'EXPERIÈNCIA DE JESÚS

I	APROXIMACIÓ	219
1	El problema	220
	<i>a Prolegòmens</i>	220
	<i>b L'ambient</i>	226
	<i>c El punt de partida</i>	229
	· El text	229
	· El context	233
	· El pretext	235
2	Tres antropologies	241
	<i>a Aproximació individualista</i>	242
	<i>b Aproximació personalista</i>	249
	<i>c Aproximació ādhyāt̄mica (pneumàtica)</i>	258
3	La recerca existencial	267
	<i>a L'estatus quæstionis</i>	267
	<i>b L'experiència personal</i>	272
	<i>c La recerca de la credibilitat</i>	278
II	LES EXPRESSIONS	287
1	'Ābba, Patēr!	288
	<i>a Els textos</i>	288
	<i>b La interpretació</i>	291
	<i>c L'experiència</i>	300
2	Jo i el Pare som u	309
	<i>a Els textos</i>	309
	<i>b La interpretació</i>	313
	<i>c L'experiència</i>	319
3	Convé que jo me'n vagi	326
	<i>a Els textos</i>	328
	<i>b La interpretació</i>	332
	<i>c L'experiència</i>	339
III	L'EXPERIÈNCIA MÍSTICA DE CRIST JESÚS	347
1	<i>Eva me suttam</i>	347
2	<i>Itipaśyāmi</i>	349
3	<i>Satpuruṣa</i>	351

Secció tercera

CRISTOFANIA: L'EXPERIÈNCIA CRÍSTICA

NOU SŪTRA

1	Crist és el símbol cristià de tota la realitat	358
2	El cristià reconeix Crist <i>en</i> Jesús i <i>a través</i> d'ell	364
3	La identitat de Crist no és la seva identificació	368
4	Els cristians no tenen el monopoli del coneixement de Crist	372
5	La cristofania és la superació de la cristologia tribal i històrica	378
6	El Crist protològic, històric i escatològic és una única i mateixa realitat distesa en el temps, estesa en l'espai i intencional en nosaltres	382
7	L'Encarnació, com a fet històric, és també inculturació	389
8	L'Església es considera el lloc de l'Encarnació	397
9	La cristofania és el símbol del <i>mysterium conjunctionis</i> de la realitat divina, humana i còsmica	401

EPÍLEG

APÈNDIX

	<i>Glossari</i>	421
	<i>Procedència dels textos</i>	445
	<i>Índex onomàstic</i>	449

ABREVIATURES

Escriptures hindús

AU	Aitareya-upanişad
BG	Bhagavad-gītā
BU	Bṛhadāraṇyaka-upanişad
CU	Chāndogya-upanişad
IsU	Īśā-upanişad
KathU	Kaṭha-upanişad
MandU	Māṇḍūkya-upanişad
RV	Ṛg-veda
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
SU	Śvetāśvatara-upanişad
TB	Taittirīya-brāhmaṇa
TMB	Tāṇḍya-mahā-brāhmaṇa
TU	Taittirīya-upanişad

Escriptures cristianes

Ac	Fets dels Apòstols
Ap	Apocalipsi
1Co	Primera carta als Corintis
2Co	Segona carta als Corintis
Coh	Cohèlet
Col	Carta als Colossencs
Ef	Carta als Efesis
Ex	Èxode
Fl	Carta als Filipencs
Flm	Carta a Filèmon
Ga	Carta als Gàlates

Gn Gènesi
 Ha Habacuc
 He Carta als Hebreus
 Jb Job
 Jm Carta de Jaume
 Jn Joan
 1Jn Primera carta de Joan
 2Jn Segona carta de Joan
 Jr Jeremies
 Lc Lluc
 Mc Marc
 Mt Mateu
 1Pe Primera carta de Pere
 2Pe Segona carta de Pere
 2Re Segon llibre dels Reis
 Rm Carta als Romans
 Sl Salms
 1Te Primera carta als Tessalonicencs
 1Tm Primera carta a Timoteu
 2Tm Segona carta a Timoteu
 Tt Carta a Titus

Edicions de la Bíblia

AT Antic Testament
 AV Authorized Version
 BCI Bíblia Catalana Interconfessional
 BJ Bible de Jérusalem
 BM Bíblia de Montserrat
 CEI Conferenza Episcopale Italiana
 LXX Septuaginta o els Setanta, versió grega de l'AT
 NAB New American Bible
 NEB New English Bible
 NJB Neuer Jerusalemer Bibel i New Jerusalem Bible
 NRSV New Revised Standard
 NT Nou Testament
 NTT Nuevo Testamento Trilingüe
 NVg Neovulgata
 REB Revised English Bible
 RV Revised Version

Vg Vulgata, versió llatina de la Bíblia

Altres

- Denz.-Schön. H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum, et declarationum de rebus fidei et morum*, a cura d'A. Schönmetzer, Herder, Barcelona, 1973 [n'hi ha una nova edició bilingüe: Herder, Barcelona, 2000].
- CCSL *Corpus Christianorum. Series Latina*, Brepols, Turnholti (Belgium), 1953-2003.
- CV2 *Concili Vaticà II. Constitucions. Decrets. Declaracions. Legislació postconciliar*, B.A.C., Madrid, 1967, traducció catalana amb el text llatí.
- DK H. Diels i W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Berlin, 1903-1952 (traduccions catalanes: Joan Ferrer Gràcia [ed.], *De Tales a Demòcrit. El pensament presocràtic. Fragments i testimonis*, Ela Geminada, Girona, 2011; Jaume Pòrtulas / Sergi Grau [ed.], *Saviesa grega arcaica*, Adesiara, Martorell, 2011).
- DW Meister Eckhart, *Die deutschen und lateinischen Werke. Die deutschen Werke*, 5 vol., a cura de Josef Quint, Georg Steer i altres, Kohlhammer, Stuttgart, 1958-2003.
- LW Meister Eckhart, *Die deutschen und lateinischen Werke. Die lateinischen Werke*, 6 vol., a cura d'Ernst Benz, Karl Christ, Josef Koch i altres, Kohlhammer, Stuttgart, 1956-2006.
- PG J.-P. Migne, *Patrologiæ Cursus Completus. Series Græca*, Paris, 1857-1866.
- PL J.-P. Migne, *Patrologiæ Cursus Completus. Series Latina*, Paris, 1844-1855.

INTRODUCCIÓ

LA PARAULA CRISTIANA POT SER l'adjectiu que es refereix a *cristian-dat* (una civilització), a *cristianisme* (una religió) o a *cristiania* (una religiositat personal). Durant el període de l'anomenada cultura cristiana de l'edat mitjana, era quasi impossible ser cristià sense pertànyer a la cristian-dat. Fins fa ben poc, era molt difícil confessar-se cristià sense pertànyer al cristianisme.

Actualment, cada cop hi ha més gent que considera la possibilitat de ser cristià com a actitud personal, sense pertànyer a la cristian-dat o sense adherir-se al cristianisme com a estructures institucionals. Parlo d'una actitud personal, no pas d'una posició individualista. *Persona* implica sempre comunitat. L'actitud cristiana és eclesial, la qual cosa no vol dir que sigui sinònim d'una àmplia organització tradicional. *Ecclesia* ('Església'), estrictament, implica un organisme, no una organització. Un organisme necessita un esperit, una vida. Una organització demana una idea, una raó de ser.

La tesi d'aquesta reflexió és la següent: tant la història com l'antropologia ens ensenyen que hi ha tres moments kairològics en la consciència cristiana. Són moments *kairològics* i no simplement *cronològics*, atès que s'impliquen i s'interpenetren mútuament. La maduresa cristiana, tant personal com històrica, consisteix en la conjugació harmònica, i per tant jerarquitzada, d'aquestes tres dimensions, que es manifesten en l'ésser humà com allò que és material/jurídic, intel·lectual/doctrinal i místic/experiencial. La nostra tesi afirma, d'altra banda, que hi ha hagut una preponderància sociològica, moltes vegades desequilibradora, d'una d'aquestes tres dimensions, i que

el tercer mil·lenni cristià es presenta com la interpellació a la consciència crística per tal que visqui accentuant la tercera dimensió. Aquestes distincions són importants.

Cristiandat

Ser cristià, entès com a membre de la cristiandat, pertany especialment al passat i als somnis d'alguns pel que fa al futur, però per la majoria dels cristians no constitueix un problema. La seva «cristiandat» secularitzada és representada pels respectius estats sobirans. Malgrat tot, l'esperit i la realitat de la cristiandat ni han desaparegut ni poden esborrar-se del tot de la consciència cristiana. Avui dia, alguns cristians, tot reconeixent el fracàs de Constantí, Carlemany, Bonifaci VIII, Alexandre VI i d'altres, o bé tot somiant una teocràcia purificada com feu Dante Alighieri en el passat, i més recentment Vladimir Solov'ov, voldrien intentar restaurar una cristiandat nova i renovada. Francisco Franco, George Bush, Margaret Thatcher, Augusto Pinochet i Joan Pau II, salvant les distàncies, serien noms representatius d'aquesta actitud.

L'argument teològic en pro de la cristiandat continua ben viu i no li manca força. Si l'esdeveniment crístic significa alguna cosa en la història de la humanitat, és a causa de la unió, amb distinció però sense separació, entre l'humà i el diví. L'esdeveniment crístic uneix la transcendència —divina— amb la immanència —humana— sense caure en cap monisme —espiritual o material— ni en cap dualisme metafísic. No tan sols Crist és totalment diví i totalment humà; també l'home és cridat a ser plenament humà i plenament diví. I, per tant, la societat té també una vocació transcendent. Hem de distingir, per dir-ho d'una altra manera, però no podem separar l'ordre polític de l'ordre religiós. La justícia, per exemple, pertany a tots dos ordres, i per consegüent ha d'encarnar-se en la societat. És important adonar-se que la *dikaïosynē* de l'Evangelí, quan ens parla del Regne de Déu i de la seva Justícia,¹ no fa cap escissió entre una justícia política, d'una banda, i una justificació religiosa, de l'altra.

¹ Cf. Mt 6,33.

La dicotomia natural/sobrenatural és letal per a totes dues bandes. La religió no es pot separar de la vida. El fet crístic és un fet d'encarnació, no tant com a esdeveniment individual, sinó com a acte històric en tots els sentits del mot. Hauríem de comprendre i valorar els esforços de restauració per part d'alguns pensadors i polítics cristians que, havent superat la febre de l'individualisme i la crisi de la Il·lustració, desitgen reconstruir la unitat perduda de la vida i de la civilització retornant a l'ideal de la cristiandat.

La força de l'ideal de la cristiandat és el seu «holisme»: comprèn tot l'home, no permet compartiments estancs, és global, ens ofereix un estatge on puguem ser plenament nosaltres mateixos. No s'és cristià d'una banda i després copte, irlandès, capitalista, marxista o el que sigui, de l'altra. Tanmateix, el seu gran perill i la seva temptació és el totalitarisme, per un costat, i el fanatisme, per l'altre. No es pot homogeneïtzar tot sense mutilar la naturalesa humana. Sospito que el «nou ordre mundial» d'ara i la «Santa Aliança» d'abans no són sinó intents restauracionistes del perdut ideal de la cristiandat. Aquesta darrera, si més no, tenia la vàlvula d'escapament de la transcendència. Els *gesta Dei per francos* s'han convertit en *Desert storm*.² Els noms són reveladors.

És tan propi de la naturalesa humana com del dinamisme cristià edificar reductes en els quals l'ideal humà o cristià d'una vida humana plena es pugui manifestar en els detalls més petits de la vida. En el passat, aquests reductes s'anomenaren imperi cristià o nacions cristianes —si no es deien «reducciones» al Paraguai—; més endavant, ordes religiosos; i, en l'època moderna, sectes, Esglésies o moviments. Tots són termes ben ambivalents i no totalment superats. Ara bé, el fet crístic no es pot identificar del tot amb el que anomenem *cristiandat*. El seu regne no és d'aquest món.³ Hi ha també el *cristianisme* i la *cristiania*. Hi ha moltes estances, a la casa del Pare!⁴

² Respectivament: les grans obres que Déu va realitzar a través dels francs (Carlemany) i l'operació «Tempesta del desert» durant la Guerra del Golf. (*N. de l'E.*)

³ Cf. Jn 18,36.

⁴ Cf. Jn 14,2.

Cristianisme

Quan la *cristiandat*, per les raons que siguin, comença a declinar com a règim polític-religiós al voltant del segle XVI, és substituïda cada vegada més, en la consciència cristiana, pel *cristianisme* com a religió. Ser cristià, com a membre del cristianisme, equival a pertànyer a una religió entre moltes altres. La religió cristiana pot ser més o menys pura que les altres. No obstant això, seria no solament un abús del llenguatge sinó també un llenguatge abusiu denunciar altres religions com a falses o negar-los el caràcter de religió. S'ha notat relativament poc la continuïtat que representa creure en un ordre mundial únic i en una cristiandat única, i creure en una única veritable religió, en el sentit que avui hom dona a la paraula *religió*, diferent del que li donava Agustí quan va escriure *De vera religione*.⁵

Aquells que parlen del mercat mundial, de democràcia global, de ciència o tecnologia universals, viuen —encara— en un règim de cristiandat que no deixa lloc a altres ordres mundials. En canvi, hi pot haver una pluralitat de religions, encara que cadascú defensi la seva. Els qui combaten la cristiandat universal, religiosa o dessacralitzada, són cremats com a heretges, combatuts com a terroristes o bé eliminats com a perillosos que pretenen desafiar l'*statu quo* inviolable.

Els problemes del cristianisme com a religió són diferents de les qüestions de la cristiandat com a organització humana integral i completa. No fa més d'un parell de segles, els catòlics que negaven el «dret diví» dels estats pontificis eren excomunicats. Aquells que negaven el dret de cremar els heretges anaven «contra voluntatem Spiritus Sancti». ⁶ Actualment, cap cristià catòlic no se sent obligat a obeir les regles, les lleis i les prescripcions dels papes medievals i renaixentistes. Aquestes obligacions pertanyien a la

⁵ Cf. Raimon PANIKKAR, «Autoconciencia cristiana y religiones», dins *DIVERSOS AUTORS, Fe cristiana y sociedad moderna*, núm. 26, SM, Madrid, 1989, p. 199-267, ara dins *La tradició cristiana* (Opera Omnia Raimon Panikkar, III.1), Fragmenta, Barcelona, 2018, p. 297-360. Cf. també, *Religió i religions* (Opera Omnia Raimon Panikkar, II), Fragmenta, Barcelona, 2011, p. 413: «Com a fet significatiu recordo el canvi de sentit que es va donar a un llibre de sant Agustí. El títol era *De vera religione*, que volia dir: "De la religiositat veritable", autèntica, i es va interpretar com: "De la religió verdadera".»

⁶ Denz.-Schön. 1482.

cristiandat, no al cristianisme. El problema de consciència es presenta encara avui a molts catòlics quan es tracta de papes actuals i no s'ha superat la crisi del pas de la cristiandat al cristianisme, com ho van fer en canvi Ficino, Pico della Mirandola, Erasme, Luter, Vives, Comenius, per esmentar alguns personatges que visqueren en un pla paral·lel a la cristiandat.

Caldria afegir aquí una observació semblant a la que hem fet a propòsit de la cristiandat. Els nuncis papals pertanyen a la cristiandat; tanmateix, amb tot, encara existeixen, i la seva funció pot tenir una certa justificació històrica. El dret canònic és vigent encara, i les encíclics pontificies conserven encara la seva autoritat —per oferir alguns exemples del catolicisme. Tanmateix, no esgoten les maneres de ser cristià, ni tan sols de ser catòlic. No cal donar suport als güelfs o als gibellins, votar dretes o esquerres, per ser cristià.

Hem de comprendre, també en aquest segon cas, la congruència cristiana del cristianisme com a doctrina i la força dels seus arguments. L'home és un ésser intel·ligent i la dimensió intel·lectual pertany a la seva naturalesa. No hi pot haver *ecclesia* sense una infraestructura ideològica distintiva i unitiva. Un *Credo* sembla que és indispensable per identificar el cristià. Però l'home és alguna cosa més que una simple *res cogitans* (Descartes), encara que se l'anomeni *roseau pensant* (Pascal). El cristianisme no exhaurix la dimensió crística.

Tampoc no s'ha tingut en prou consideració la ruptura que ha comportat en la consciència cristiana el canvi de cristiandat a cristianisme. Pel fet d'identificar el cristianisme com un esdeveniment formulat en el *Credo*, el *Credo* ha passat de ser quelcom simbòlic («símbol dels Apòstols») i cordial —*credo* ha estat popularment relacionat amb cor, *kardia*— a ser la formulació d'un sistema ideològic, i els *dogmata* —que els llatins encara traduïen per *placita*— han passat de representar una opinió ben sospesada d'una majoria a una formulació rígida i intocable. El fonament antropològic del cristianisme canvia amb la modernitat: l'home com a *res cogitans* i el *logos* com a *ratio*. Però l'home no és només pensament, ni el fet de pensar no és tan sols conceptualitzar. En un mot: el cristianisme, com a fet merament doctrinal, es troba en crisi.

D'altra banda, no cal subratllar la grandesa del cristianisme entès com a sistema doctrinal. Potser la intel·ligència és l'aspecte més noble de l'ho-

me, i l'articulació de la fe en creença és un imperatiu humà.⁷ La identificació del cristià es fa per les seves creences; però, com he dit repetidament, la identificació no és la identitat i, per tant, la identificació cristiana no és sinònim de la identitat cristiana.⁸

Cristiania

Un tercer aspecte emergeix amb vigoria en el nostre temps. Ser cristià pot entendre's també com la confessió d'una fe personal que adopta una actitud anàloga a la de Crist, en la mesura que Crist representa el símbol central de la pròpia vida. Això ho anomeno *cristiania* (en alemany ho havia anomenat *Christlichkeit*, i en anglès, *christiannes*).⁹ Amb aquest nom voldria expressar una, encara genuïna, consciència cristiana. La novetat és més aviat sociològica i consisteix abans que res en el pas d'una consciència esotèrica —tot i que l'anomenin mística— a una realització exotèrica. Aquesta convicció es va estenent per tot el món, especialment entre les noves generacions i entre aquells que s'independitzen de la sobreinstitucionalització del cristianisme, particularment del cristianisme oficial. En qualsevol cas, es tracta d'un fet sociològic, d'una realitat eclesial. No són solament noves idees ni és un *aggiornamento* més o menys nou, tot i que de vegades sospito que aquesta famosa expressió de Joan XXIII fou una estratègia diplomàtica que el salvà del destí de Joan Pau I. El vi nou demana bots nous i no s'acontenta amb pedaços aquí i allà.¹⁰

Es tracta d'una mutació eclesial en la mateixa autocomprensió cristiana. En última instància, significa un salt en la història de l'Ésser mitjan-

⁷ Cf. el capítol «Fe i creença: una experiència multireligiosa», dins Raimon PANIKKAR, *Diàleg intercultural i interreligiós* (Opera Omnia Raimon Panikkar, VI.2), Fragmenta, Barcelona, 2015, p. 83-104.

⁸ Cf. Raimon PANIKKAR, «The meaning of Christ's name in the universal economy of salvation», dins *Evangelization, dialogue and development* [Documenta Missionalia, 5], Roma, 1972, p. 195-218; ara com «La salvació en Crist: concretesa i universalitat, el Transnom», dins *La tradició cristiana* (Opera Omnia Raimon Panikkar, III.1), p. 361-438.

⁹ El nom *cristiania* —no sé si la interpretació que li dono— em fou suggerit pel nostre il·lustre teòleg Olegario González de Cardedal, al qual expresso aquí el meu agraïment.

¹⁰ Cf. Mt 9,17.

çant un nou grau de consciència en l'home. En un altre lloc he estudiat aquest fenomen i l'he descrit com el «final de la història».¹¹ Podem esbossar-ho en poques paraules considerant-ho com l'acabament de la creença en la unidireccionalitat temporal de l'Ésser. La metafísica no és una disciplina atemporal. El temps i l'Ésser són inseparables. Déu és lliure del temps (*zeitfrei*), però no sense temps (*zeitlos*): el temps no l'abasta; tanmateix, no n'és fora.

La cristiania constituïria la contribució cristiana a aquest canvi còsmic en l'aventura de l'univers, en la qual tots ens veiem implicats. No hauríem d'oblidar que l'espècie humana està en perill d'extinció, ja sigui per autodestrucció, ja sigui per deixar que la biosfera la destrueixi. Cultivar la teologia o la ciència, avui dia, sense tenir en compte aquests fets, denota miopia intel·lectual i insensibilitat espiritual.¹²

La cristiania no necessita ser interpretada com un fet exclusivament històric. És simplement un *factum*, és a dir, alguna cosa que fem i que alhora és feta no solament gràcies a nosaltres. En un altre lloc, he proposat una distinció semblant: *cristianisme*, *Església*, *Crist*, tres conceptes que es refereixen respectivament a l'aspecte social de la religió, a la seva dimensió sacramental i al seu nucli místic. Aquest últim es podria anomenar el principi crístic i estaria en relació amb la cristiania.

La cristiania no és una posició individualista, com si el fet cristià fos alguna cosa que ens fem a la mesura dels nostres gustos, ni exclou la possibilitat d'heretgia i d'apostasia. La cristiania no és una anarquia incontrolada que per caprici s'autodenomina cristiana. Tanmateix, no es pot negar l'emergència d'un nou *consensus fidelium* ni l'aparició d'interpretacions diferents del fet crístic. El que passa és que la cristiania encara no s'ha distingit suficientment del cristianisme.

La cristiania tradicional era constituïda per l'actitud mística, per una part, i per un determinat esoterisme cristià, per l'altra. La cristiania del

¹¹ Cf. el capítol «El fin de la historia: la triple estructura de la consciència temporal del home», dins Raimon PANIKKAR, *La intuición cosmoteándrica. Las tres dimensiones de la realidad*, Trotta, Madrid, 1999, p. 101-163.

¹² Cf. com a simple exemple, Thomas BERRY, *The dream of the Earth*, Sierra Club, San Francisco, 1988, i la meua recensió a *Qüestions de Vida Cristiana. De l'ecologia a l'ecosofia*, núm. 158 (1998), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 85-86.

segle passat era fonamentalment pietista i individual. Podia formar part del cristianisme institucionalitzat sense gaires tensions. La cristiania del moment actual presenta un compromís més personal i polític, i per això mateix suposa un repte per al cristianisme. La saviesa, tant aquí com arreu, consisteix a transformar les tensions destructives en polaritats creatives.

En una paraula, la cristiania es distingeix del cristianisme de la mateixa manera que aquest es desmarca de la cristiandat. En realitat, la situació és fluida. Tot període és un període de transició, però hi ha èpoques més remarcablement diferents que no pas d'altres. Són moments kairològics.

No s'hauria de descriure la cristiania tan sols en relació negativa amb el cristianisme. Els tres moments són correlatius i no es poden separar del tot, encara que s'han de distingir.

Hi ha també una raó teològica per a aquesta distinció. Moltes religions tenen escriptures sagrades i legals. En les dues religions monoteistes del tronc abrahàmic, la llei és una part de la mateixa revelació (Torà, Alcorà). No s'esdevé el mateix pel que fa al fet crístic. Els cristians pròpiament no tenen una llei «pròpia». Durant molts segles, la Bíblia, pels cristians, volia dir solament l'Antic Testament. El Nou Testament no es considerava escriptura sagrada.¹³ El sagrat no era un llibre sinó una Persona, no una doctrina —continguda en un text— sinó una experiència —trobadra en un sacrament. És significatiu també observar que la tradició cristiana no té nom propi per a l'Ésser suprem. *Déu* és un nom comú —que per Jesús era el seu Pare. Tot això suggereix la possibilitat d'una cristiania diferent de la cristiandat i del cristianisme.

Indubtablement, els místics que han viscut en la cristiandat han mostrat gairebé sempre el degut respecte a les estructures jurídiques sense quedar-hi agafats. Ni la subversió ni la marginació no són la solució crística.

L'exemple de Jesucrist és il·luminador. Ell és algú que denuncia, que protesta, fins i tot que transgredeix, però no és un desertor, un traïdor. Pere havia après a obeir Déu abans que els homes,¹⁴ però, com a jueu

¹³ Cf. Karl RAHNER / Joseph RATZINGER, *Episkopat und Primat*, Herder, Freiburg, 1961, p. 4: «És sabut [...] que el Nou Testament no es considera mai a si mateix com a "Escriptura", "Escriptura" ho és només l'Antic Testament, mentre que el missatge de Crist és simplement "Esperit" que ensenya a entendre l'Escriptura.»

¹⁴ Cf. Ac 5,29.

legal, no volia abolir la circumcisió, si bé acceptà ser corregit pels seus companys i per l'Esperit Sant.¹⁵

I, de fet, si mirem enrere, vers la història, trobem un bon nombre de cristians que vivien el moment de la cristiania després de superar, no de rebutjar, la cristiandat i el cristianisme. Molts creients senzills i profunds, però també Tertullià, Orígenes, Joaquim de Fiore, Dante, Eckhart, Nicolau de Cusa, Joana d'Arc, Savonarola, Joan de la Creu, Vico, Kant, Hegel i, en els nostres dies, Teilhard de Chardin i el Pare Pius, Thomas Merton i Abhişiktānanda, poden esmentar-se com a exemples.

Les diferents interpretacions del precepte evangèlic «busqueu el Regne de Déu i la seva justícia»¹⁶ podrien servir com a mode d'expressar aquesta triple estructura de la consciència crística. A propòsit del famós passatge de Lluc «el Regne de Déu és enmig vostre»,¹⁷ la primera actitud entendria «el Regne» com una realitat «enmig de» (*among*) nosaltres. El Regne és també a la terra i té connotacions polítiques. La segona actitud subratllarà la mateixa partícula grega, *entos*, que vol significar que el Regne és «entre» (*between*) nosaltres, de manera que l'aspecte comunitari-cultural adquireix una importància cabdal. Per últim, la tercera actitud s'inclinarà a interpretar que el Regne és «dintre» (*within*) de nosaltres, accentuant la dimensió d'interioritat. Alguna cosa semblant es podria dir de la interpretació de la paraula *justícia*: principalment com un símbol polític, com un concepte doctrinal o com una realitat immanent. Recordem que la paraula del Nou Testament, *dikaiosynē*, significa tant 'justícia' com 'justificació'.

Les implicacions sociològiques d'aquestes distincions són importants. És indubtable que actualment hi ha una determinada crisi d'identitat cristiana a tot el món. Tot i que hi ha moviments «restauracionistes» que retornen a l'ideal d'una cristiandat modernitzada, i altres tendències teològiques que lluiten per un cristianisme reformat, hi ha un nombre creixent de persones responsables que s'esforcen per articular una confessió genuïnament cristiana sense que siguin del tot condicionades pel pes històric del passat i les constriccions doctrinals de la tradició. El que pretenen no és una privatització de la identitat cristiana, encara que de

¹⁵ Cf. Ac 15,1 i s.

¹⁶ Mt 6,33.

¹⁷ Lc 17,21.

vegades es vegin forçats a una prudent interioritat, sinó una encarnació de la seva identitat cristiana, que és més el fruit de l'experiència interior que d'inèrcies històriques o doctrinals. Més o menys conscients que el món sofreix una mutació, intenten viure aquest canvi des del més profund d'ells mateixos, és a dir, des de l'àmbit religiós de les seves consciències.

Dit d'una manera més simple: un nombre creixent dels nostres contemporanis volen ser religiosos, creients i, fins i tot, cristians, però sense les «contaminacions» que ells creuen que s'han afegit a aquests noms. Aspiren a redescobrir les arrels per créixer en un altre sòl que no hagi estat malmès per l'adob de l'època antiga, els empelts de l'edat mitjana, els pesticides de l'edat moderna i les radiacions de la postmodernitat.

Aquesta lluita per la renovació és innata en l'ésser humà; sempre ha estat així, però actualment va adquirint proporcions històriques i fins i tot còsmiques. La cristiania és una forma nova i vella de l'existència crística. És una antiga intuïció que molts místics i contemplatius han tingut des del començament, però que no podia prendre una forma sociològica, és a dir, la configuració eclesial que es va fent visible actualment. Suposa un estat de consciència i de vida que ha afavorit un doble alliberament. D'una banda, s'ha independitzat d'un ordre polític fix i determinat, que fins als nostres dies es considerava indispensable per a la pràctica dels «valors cristians» (*cristiandat*). D'altra banda, és també un alliberament de la identificació entre ser cristià i l'acceptació d'una sèrie determinada de doctrines (*cristianisme*).

La nova autocomprensió crística no es troba lligada ni a un ordre polític determinat ni a un marc intel·lectual fix. Pertany a l'àmbit místic, al camp de l'experiència. La cristiania no és ni una nova forma política (una nova cristiandat) ni un nou *Credo* intel·lectual (un nou cristianisme). És quelcom previ a ambdós. És un compromís, una fe que, encara que necessiti algunes expressions específiques i fins i tot un ordre polític concret per manifestar-se, no s'identifica amb cap.

Ens hem referit abans tant al pluralisme com a la maduresa cristiana —i humana. Ambdós van en paral·lel. Fan falta cristiandats i cristianismes, això és, institucions polítiques i edificis doctrinals per hostatjar la cristiania. Tanmateix, el seu pluralisme és essencial. L'home necessita una comunitat i la comunitat demana un organisme viu, és a dir, institucions

que, com el dissabte, estiguin al servei de la persona humana.¹⁸ L'home necessita, a més, formulacions doctrinals i sistemes de pensament capaços d'expressar el més profund de l'ésser humà, sense pretendre, però, ser absoluts ni esgotar el misteri de la Realitat.

Més encara, també la cristiania i l'experiència mística exigeixen ser relativitzades en un doble sentit. Tota experiència mística que transcendeix els límits de l'inefable i de la «pura tenebra» ha d'integrar les dimensions socials i doctrinals representades per la cristiandat i el cristianisme. I en segon lloc, cap ésser humà ni individualment ni col·lectivament —la humanitat— no pot pretendre ser el subjecte absolut de l'experiència mística. I amb tot, voldria insistir en el fet que, en el món modern, només els místics sobreviuran. Els altres seran aixafats pel «sistema» si s'hi rebel·len o s'ofegaran en el «sistema» si s'hi refugien.

El fet de Crist no és tan sols un esdeveniment històric. És també una realitat mística, una revelació del que «era des del principi».¹⁹ I amb això hom no defensa necessàriament una revelació exclusiva ni s'absolutitza una sola manera de pensar o de veure la realitat.

Resumint: la cristiania es pren seriosament la superació de la Torà, la Llei, i no voldria caure en la temptació de la cristiandat, en la temptació de substituir l'Antic Testament per una «nova aliança». Més concretament, el baptisme no és un *Ersatz*, un substitutiu de la circumcisió. El Déu de la història, després de les Hiroshimes, els Auschwitz, les Cambodges i els Gulags de tots els temps, ha dimitit, suposant que hagi regnat alguna vegada. Podem preguntar-ho als esclaus, als oprimits i als derrotats de tots els temps.

L'experiència de la maduresa cristiana és triple, per dir-ho d'alguna manera. És el trobament amb Crist en el centre d'un mateix, en el centre de la comunitat humana i en el centre de la Realitat. La tasca humana, en

¹⁸ Cf. Mt 12,8.

¹⁹ 1Jn 1,1.

llenguatge crístic, consisteix en la «concentració» necessària per centrar aquests tres centres de manera que formin una triple esfera concèntrica, sense, però, reduir-les a una de sola.

La *fé* cristiana no és aleshores «propter tuam loquelam» ('per la teva paraula'), com deien els seus convilatans a la samaritana,²⁰ no és per autoritat, ni tan sols per testimoniatge, sinó per haver experimentat i sabut.

La cristiania sorgeix com una nova *esperança*. Però, com he dit sempre: l'esperança no pertany al futur; pertany a l'Invisible.

Quant a l'*amor*, no mou només el sol, sigui cristià, sigui humà, sinó també «le altre stelle».

El volum III, *Cristianisme*, presentat en dos toms, segueix excepcionalment un cert ordre cronològic en la disposició dels diversos articles i llibres, escrits des del primer període de compromís sacerdotal fins a la plena maduresa de l'autor. Tota una trajectòria que abraça seixanta anys del seu pelegrinatge vital de recerca i conreu de la plenitud humana (1944-2002).

La *primera part* d'aquest segon tom és integrada per textos escrits, a partir de finals dels anys vuitanta, des de l'assumpció fecunda de les tradicions hindú, budhista i secular, i alhora amb fidelitat a la tradició cristiana de l'autor.

La *segona part* inclou el llibre *La plenitud de l'home. Una cristofania* (1999), aparegut significativament a finals de segle i en el qual va treballar intensament força anys. Es tracta d'una renovada confessió de fe cristiana resultat de tota una vida.

Com a apèndix es presenten uns extractes d'algunes cartes escrites a Patrick D'Souza, bisbe de Vārāṇasī (Índia), amb qui l'autor va estar en constant correspondència des de 1968. Testimonien el seu compromís sacerdotal dins la relació personal, sacramental i institucional amb el cap de la diòcesi a la qual va romandre incardinat fins al final de la seva vida.

Primera part

CRISTOFANIA EN EL MÓN

²⁰ Jn 4,42.